DATE: / 20
PAGE No

ਪਾਠ-1

ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ (ਕਵਿਤਾ)

(ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ)

1) ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ,
ਲਹੂਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ,
ਅਣਖ ਤੇਰੀ ਦੀ ਲੰਮੀ ਗਾਥਾ।
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ,

ਅਰਥ:- ਕਵੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜੈ-ਜੈਕ
ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੇ ਅਣਖ ਦੀ ਲੰਬ
ਕਹਾਣੀ ਖੂਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਵ
ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2) ਪਹਿਲੀ ਘਾਟੀ ਤੇਰੀ, ਤੇਰੇ ਸੋਮਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਿਰ,
ਤੇਰੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣਾਂਦੇ, ਰਾਜਪੂਤਾਨੀ ਖੰਡਰ
ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਵੱਢੇ ਤੋਂ ਜਾਤਿਆਂ, ਯਾ ਕੇ ਸਾਰ

ਸਿਕੰਦਰ।

ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

ਅਰਥ :- ਕਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਹਲਦੀਘਾਟੀ, ਗੋਰਖਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੀ ਜੌਹਰ ਇਸ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੋਂ ਰਾਜਾ ਸਿਕੰਦਰ ਹਾਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਿਆ ਸੀ। ਕਵੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜੈ - ਜੈਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

3) 'ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ' ਬਾਗ ਤੇਰੇ ਦੀ, ਅੱਜ ਵੀ ਅਮਰ ਕਹਾਣੀ,
ਕਾਮਾਗਾਟੂ ਮਾਰੂ ਤੇਰੇ, ਅੱਗ ਲਾਈ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ।
ਲੜੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਰਣ ਵਿੱਚ ਜੂਝੀ, ਤੇਰੀ ਝਾਂਸੀ ਰਾਣੀ।
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

ਅਰਥ :- ਕਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਦੁਰਘਟਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕਰ ਗਈ। ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਦੁਰਗਾ ਬਣ ਕੇ ਲੜੀ। ਕਵੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜੈ - ਜੈਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

4) 'ਭਗਤਸਿੰਘ' ਜਿਹੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇਰੇ, 'ਊਧਮ ਸਿੰਘ', 'ਸਰਾਭੇ',
ਫੂਕੇ ਘਰ ਦਾ ਬਾਲਣ ਉਸਨੇ, ਤੇਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਛਾਪੇ।
ਗੋਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰੈਣੀ ਕਰ ਗਏ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਵਾਲੇ।
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

ਅਰਥ :- ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ

DATE: / 20
PAGE No

ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਰਦਾਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਊਧਮ
ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੇ ਭਾਰਤ
ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਖੂਨ ਦਾ
ਬਦਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਲਿਆ। ਭਾਰਤ
ਦੇ ਗਦਰੀ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੇ ਬਦਲਾ ਲੋਗੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ
ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਲਿਆ। ਕਵੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ
ਦੀ ਜੈ - ਜੈਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨ) 'ਲਾਜਪਤ ਜਿਹੇ ਬਣ ਗਏ ਤੇਰੀ, ਲਾਜ-ਪੱਤ ਦੇ ਰਾਖੇ,
'ਸ਼ਿਵਾ' ਅਤੇ 'ਪ੍ਰਤਾਪ' ਤੇਰੇ ਨੇ, ਜਿਥੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ।
ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਫੱਟਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੀ, ਤਵਾਰੀਖ ਪਈ ਆਖੇ
ਜੈ ਭਾਰਤ, ਜੈ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ।

ਸਰਲ:- ਕਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਖਦਾ ਹੈ
ਕਿ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ
ਇੱਜ਼ਤ ਦੇ ਰਾਖੇ ਬਣ ਗਏ। ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਣਾ
ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਈ ਆਖਿ

DATE: / 20
PAGE No

ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ
ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ
ਜਿਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ
ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੀ ਜੈ - ਜੈਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

ੳ) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ - ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼-
ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ?

ੳ ਝਾਂਸੀ ਰਾਣੀ, ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਊਧਮ ਸਿੰਘ,
ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ,
ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਣਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਆਦਿ
ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ
ਆਇਆ ਹੈ।

ਅ) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ

ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਹੜੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ?

ਉ ਜਲਣੀ ਘਾਟੀ, ਸੋਮਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰ, ਖਿਆਮ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤ. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਸੰਗ : ਨਾਲ

ਗਾਥਾ : ਕਥਾ, ਕਹਾਣੀ

ਚੰਡੀ : ਦੁਰਗਾ ਦੇਵੀ, ਤਲਵਾਰ

ਛਾਬਾ : ਤੱਕੜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪਲੜਾ, ਉੱਚੀ ਟੇਕਰੀ

ਸਾਕਾ : ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ

ਤਵਾਰੀਖ਼ : ਇਤਿਹਾਸ, ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ (ਗੱਲ)

ਅਣਖ : ਸ੍ਵੈਮਾਣ, ਗੈਰਤ

ਖੰਡਰ : ਢੱਠੀ - ਢੱਠੀ ਇਮਾਰਤ, ਥੇਹ

ਅਮਰ : ਜੋ ਮਰੇ ਨਾ, ਸਦੀਵੀ, ਚਿਰੰਜੀਵ